

HET WOORD VAN DE WEEK

Orgaan van DE HUMANISTISCHE LUISTERKRING

19e jaargang nr. 45 14 november 1966

administratie
postbus 114, Utrecht
tel. 030-24641
postgiro 58

abonnementsprijs f 6,— per jaar
buitenland f 7,— per jaar
voor België f 6,—
losse nummers f 0,50
verschijnt wekelijks

De op-art van het dagelijks bestaan

Met onze verrekijkers kan de wereldruimte worden afgetast met zicht op vermeende grenzen in het heelal, het inwendige van die instrumenten kan daardoor nooit worden waargenomen.

De wijze waarop wij waarnemen, is aan onze waarneming onttrokken, zodat wij onszelf maar ten dele kennen — als spiegelbeeld en door reacties van anderen op onze handelingen. Niet alleen ons zelf, ook een ander doorvoren wij meestal niet geheel. Bekend is dat iemand katholiek of protestant is, maar waarom? Misschien is hij zo opgevoed en heeft hij al vroeg in zijn leven door harde lessen ondervonden dat hem iedere ontwikkelingsmogelijkheid zou worden ontnomen, indien hij het geloof geen eerbied bleef betuigen.

En ook de Islamiet en de Boeddhist zijn opgegroeid in omstandigheden die zijn inzichten mee bepalen en waarvan de invloed aan onze directe waarneming is onttrokken. De grenzen, ten opzichte van onszelf en van een ander aan ons kenvermogen gesteld, duiden zo de verdraagzaamheid als maatschappelijke noodzaak aan.

Verdraagzaamheid is echter niet te verwarren met tactiek, angst of weekheid. Wanneer mijn vrouw door een bandiet wordt aangevallen en ik schiet haar niet te hulp en stel mij niet te weer, spreekt daaruit geen verdraagzaamheid, maar angst. Een dergelijk niet-handelen kan gerechtvaardigd zijn als tactiek, indien ik weet dat de bandiet die haar wil knevelen, vrijwel onmiddellijk daarop door de politieagent die om de hoek van de deur staat zal worden gegrepen, terwijl verzet ter plaatse met een bandietenkogel zou worden afgestraft. Tactiek ge-

biedt ons dan even de handen thuis te houden. Evenmin als angst is ook dat echter verdraagzaamheid.

In het algemeen heeft tactiek — tijdelijke gedragslijn om een bepaald doel te bereiken — een beperkter strekking dan tolerantie. Tactiek kan ook, anders dan tolerantie, gepaard gaan met groot eigenbelang, of egoïsme.

Tolerantie mag ook niet te ver gaan. Er zijn vormen van dulden, die eerder halfhartig of dwaas zijn dan verdraagzaam.

Zo is niet te aanvaarden dat politieke tegenstanders die van alle door de staat tot stand gebrachte zegenbrengende regelingen ten volle profiteren en een staatsvorm, waarvan zij alle vruchten in overvloed plukken, omver willen werpen om te vervangen door een op kortzichtige tyrannie en discriminaties hetzij van ras of overtuiging gegrondvest bewind, van de menselijke voorrechten welke zijzelf willen vernietigen, gebruik maken bij de tenuitvoerlegging van hun plannen.

Voor de oorlog is zo een debat ontstaan of NSB'ers uit openbare lichamen geweeerd moesten worden. Hoewel voor ambtenaren toen een verbod is afgekomen, heeft men dit voor de vertegenwoordigende lichamen niet aangedurfd. Een denkbeeldig vaandel van de verdraagzaamheid werd daardoor hooggehouden. Na de oorlog wonnen andere inzichten veld en in art. 17 van het Verdrag van Rome betreffende de mensenrechten is uitdrukkelijk het beroep op die rechten ontzegt aan hen die zich daarvan zouden willen bedienen om deze anderen te ontnemen. Het bezwaar van hen, tegen wie dat artikel is gericht, doet mij altijd denken aan wat in het jiddisch „gotspe" wordt genoemd —

**lijst van
boeken
en
brochures**

verkrigbaar bij

**humanistisch
verbond**

oudegracht 152
utrecht
telefoon 030-10163
postgire 30.49.60

Op aanvraag gratis verkrijgbaar
Postbus 114 — Utrecht

het best te karakteriseren door de anecdote van de man die zijn vader en moeder heeft vermoord en voor het gerecht clementie inroept, omdat hij een arme wees is. Het verschil is dat in het geval van de wees de moord al was gepleegd maar in het geval van art. 17 de gewilde onrechtmatige handeling door het dingen naar de gunst van de kiezer (gebaseerd op het recht van passieve verkiesbaarheid) pas in zijn beginstadium is.

Verdraagzaamheid gaat, als maatschappelijk georiënteerd, gepaard met risico's.

Het gevaar bestaat dat iemand tolerant wordt tegemoetgetreden, die het volgende ogenblik de zo door een menswaardige gemoedsgesteldheid gedrevene zal pogen te vernietigen. Daarom eist verdraagzaamheid ervaring en strijdvaardigheid. Zij gaat ook niet steeds gepaard met zachtmoedigheid. Er zijn mensen, in zo'n barbaars milieu terechtgekomen, dat zij, hoewel tot de bij uitstek tolerante behorende, niet steeds zachtmoedig kunnen zijn; in hun bedreigd bestaan is dit wellicht levenseis.

Verdraagzaamheid kan slechts steunen op innerlijke zekerheid. Is deze zekerheid niet hinderlijk voor degeen aan wie zij ontbreekt? Zal het gevoel van verlorenheid dat in sommige ogenblikken het gemoed van de onzekere teis-

tert, zich niet uiten in irrationeel verzet tegen de schijn van superioriteit welke de zekere kan kenmerken? De onzekere komt in een ongelijkwaardige positie: contact als gelijken — diep in de mens liggende behoefte, openlijk erkend — wordt onmogelijk. De onzekere zal de ander qualificeren als een onmogelijk mens. Hij kort dan af wat hij bedoelt: hij vindt die mens onmogelijk omdat omgang en menselijk contact met hem onmogelijk zijn. De zekerheid waarop de verdraagzaamheid moet steunen, mag daarom nooit blijken en het besef dat het feilloze steunt op de feil — want, hoe wonderlijk het ook klinkt, zonder feil geen feilloosheid — mag nooit ontbreken.

„'t Is real humanity and kindness, to hide strong truths from tender eyes", sterke waarheden voor tere ogen te verbergen, is ware menselijkheid en tact, schreef de Engelse dichter Shaftesbury. Evenmin als menselijkheid of tact en waarheid gaan verdraagzaamheid en waarheid altijd samen.

Het kan verdraagzaam zijn niet steeds de waarheid na te jagen en op het eerste plan te zetten.

Mensen met de rechtspraktijk bekend, beseffen dat dit alleen al daarom gevaarlijk zou zijn, omdat in eerste instantie vaak hardnekkig verdedigde waarheden in hoger beroep niet houdbaar blijken.

De feiten liggen anders; een geheel ander feitencomplex wordt waar. Het vaststellen van de waarheid is gebaseerd op individuele menselijke waarnemingen en wij weten hoe betrekkelijk deze soms zijn en hoe moeilijk het is niet alleen niets dan de waarheid, maar (volgens de eeds- en belofteformule) ook de gehele waarheid te kennen.

Wij kennen slechts een deel van het geheel; in verband gebracht met andere feiten, leiden onze waarnemingen tot andere conclusies dan wij behoeven te vermoeden. Bovendien bestaan er subjectieve waarheden, b.v. geloofswaarheden, een interpretatie van bepaalde gebeurtenissen in één richting. Er wordt dan wel gezegd dat die interpretatie het gevolg is van een uit de betrokkene zelf voortkomende behoefte, zich uitend in een projectie op voor andere helemaal niet zo duidelijke gebeurtenissen (sprekend uit de zegswijze: de wens is de vader van de gedachte), maar het feit blijft, dat andere mensen hun interpretatie van die feiten voor zich als waar aannemen. Er zijn ook psychologische waarheden, b.v. uit mythe of gerucht voortgekomen, of diegene dat men een massa zelden door fijnzinnige of subtiële argumenten een bepaald inzicht kan mededelen. Met al die bijzondere vormen van menselijk gedachtenleven moet een verdraagzaam mens rekening houden, op straffe anders het lot te ondergaan van Pierre le Véridique, de jongen die volgens een bekend Frans kinderverhaal alleen maar

de waarheid sprak en in eenzaamheid zijn dagen sleet.

Het oorspronkelijke erts is gekloofd en zo is een diamant te voorschijn gekomen. Ver van tactiek en angst, op grond van ervaring met wijsheid verwant, doch strijdvaardiger dan berusting, nimmer strijdlustig en zelfverzekerd, en zelfs tot het grote goed dat wij waarheid noemen, in een zekere gespannen verhouding, doch steeds met vele facetten bijgeslepen door de bij uitstek menselijke humor, is de tolerantie een juweel dat niet verblindt. Eén van de allereerst aan de mens waardige eigenschappen, vormt zij vaak de zakelijke kern van onze handelingen.

Twee grote geleerden, prof. Toynbee en prof. Romein, hebben de voortgang van onze beschaving geweten aan de verschillen tussen de mensen, de één, Toynbee, op grond van de theorie dat deze voortgang het antwoord is op een eerdere uitdaging, de ander, Romein, op grond van een dialectische tegenstelling die uiteindelijk leidt tot, wat hij noemt, het algemeen menselijk patroon. De eerste ziet een samenvattende wereldreligie ontstaan, de ander nam de ontwikkeling waar van een op typisch menswaardige motieven gegronde gedachtenwereld, in steeds bredere verbanden. In beide opvattingen is de verdraagzaamheid hoeksteen.

Wordt tolerantie als typisch individuele belevenis dan niet ondergraven door gevoelens van eenzaamheid? Aan onverdraagzaamheid steeds inhaerent strijdgevoel geeft strijdmakkers, strijdmakkers gevoelens van verbondenheid en vriendschap. Hier komt de ex-kluizenaar uit Doorn, Vestdijk, ons te hulp en hij kan het we-

ten. Eenzaamheid, zegt hij in één van zijn laatstverschenen essays, wordt slechts als zodanig gevoeld, indien er schuldgevoel bestaat. Men kan eenzaam zijn in een massa. Er wordt wel gezegd dat de typische, vaak zeer bedenkelijke verschijnselen in een massa, door een Amerikaanse schrijver „the lonely crowd”, de eenzame massa, genoemd, juist bij uitstek het gevolg zijn van eenzaamheid. Alleen zijnde daarentegen, kan men zich verbonden voelen met tallozen anderen. Al is verdraagzaamheid dan in oorsprong typerend voor de enkeling, zij vormt het tegendeel van eenzaamheid en veronderstelt een algemeen menselijke solidariteit, met afweging van onderscheiden belangen van traditie en persoonlijkheid.

Menswaardige normen eerbiedigend, bevrijdt zij van schuldgevoel; nimmer leidend tot eenzaamheid, vermijdt zij alleen-zijn, maar ontvlucht dit evenmin voor de roes van massale bedwelming.

Er is een kunstvorm, „op-art” genaamd, waaronder wordt verstaan een schepping waarin een met eenvoudige middelen gebouwde werkelijkheid een ander beeld verbergt, waarin de werkelijkheid een surprise-achtig karakter vertoont. De verdraagzaamheid biedt onophoudelijk zulke surprises, want telkens zijn er weer andere meningen die niet onze eigen zijn en die waarde voor ons krijgen — waarachter een bestaan wordt onthuld dat wij niet hadden vermoed; het steeds weer verkennen van die zo aan ons geopende nieuwe wereld is de „op-art” van ons dagelijks bestaan.

J. VAN LELYVELD

Het nieuwe profiel van de vrouw (I)

Omdat velen van onze lezers en lezeressen geen abonnement hebben op Mens en Wereld, ontleenen wij daaraan een belangwekkende serie artikelen van mevrouw mr. M. Rood-de Boer over de hedendaagse vrouw.

Het eerste artikel, dat op 3 september werd gepubliceerd, volgt hieronder.

de redactie

De positie van de vrouw in deze wereld vormt een fascinerend onderwerp. In samenwerking met anderen, maar ook alleen, heb ik er in de laatste jaren over mogen praten en schrijven, letterlijk van Groningen tot Maastricht en een paar maal in het buitenland. De reacties op de spreekbeurten, radiovoordrachten en artikelen waren zovele en van zo verschillende aard, dat het onderwerp voortdurend boeiender werd. Ook gecompliceerder.

Het is m'n stellige overtuiging, dat zich in de

jaren na 1945 een soort „tweede emancipatie” van de vrouw heeft voorgedaan, een vrijwel geluidloze revolutie. Maar zowel het woord emancipatie, als het begrip revolutie zijn te beladen om in dit verband te gebruiken. Er is een nieuw vrouwbeeld ontstaan, een nieuwe „image”. Kortom, de vrouw van nu heeft een ander profiel, dan zij vroeger, nog betrekkelijk kort geleden, had.

Wanneer men zich geboeid voelt door een bepaald verschijnsel, wil het nogal eens voorkomen, dat men precies in dezelfde periode allerlei uitingen van anderen ontmoet, die hetzelfde of een zeer verwant onderwerp betreffen.

Enerzijds maakt een dergelijke bevinding duidelijk, dat ons eigen onderwerp minder exclusief blijkt te zijn, dan we dachten; anderzijds is het een steun te bemerken, dat men in z'n gedachtengang niet alleen staat. Anderen,

soms ver van hier, soms van een geheel andere achtergrond uit, kwamen tot redeneringen en conclusies, waarin we ons denkpatroon kunnen herkennen.

Zo zegt de Duitse psycholoog Ernst Ell in een artikel in „Jugendwohl”¹⁾ kortweg dat de emancipatie van de vrouw op een kleinigheid na voltooid is. Die van de man moet nog geheel beginnen. (Wanneer ik over deze zaken mocht spreken, kwam een soortgelijke opmerking vrij dikwijls uit de toehoordersgroep: „Waar blijft dat nieuwe man-beeld?”).

In „Dux” beschrijft de Nederlandse psycholoog J. H. Huyts²⁾ „enkele verschijnselen, waarin het nieuwe vadertype zich aankondigt” (ondanks de „vadercrisis”, die men allereerst signaleert).

Het nieuwe man-beeld en het nieuwe type van vaderschap mogen nog wat vaag en zonder contouren aan de horizon zweven, daarover willen we nu niet praten. Het lijkt een vaststaand feit, dat het nieuwe vrouw- en moederbeeld reeds bestaat. Niet alleen hier, maar evenzeer elders in de wereld.

In Amerika verkocht men tientallen jaren lang een bepaald soort pannekoeken- en cakemeel, dat op de verpakking als vignet een vriendelijk mevrouwengezichtje vertoonde. Ineens realiseerde de direktie zich, dat het lachende, bakmeel-aanprijzende vrouwtje absoluut niet modieus en niet meer up to date was. Kapsel, vorm van ogen, mond, lachje, het was alles aantrekkelijk geweest in de jaren '30 en daarna; men vreesde echter, dat de koopster van nu er door zou worden afgeschrikt. En zo verdween het oude kopje van de pakjes. Er kwam een nieuw juffershoofd op te staan, naar de eisen van deze tijd gekapt en opgemaakt en aanzienlijk minder lachebekkend. Waren de klanten dankbaar met de aanpassing? Het is de vraag. Het aantal verontwaardigde brieven, waarin met spijt geconstateerd werd dat het geliefde, oude en vertrouwde vignet verdwenen was, overtrof dat van hen, die tevreden waren met de wijziging. Men handhaafde toch het nieuwe verpakkingsmateriaal (en over een

¹⁾ Jugendwohl, Kath. Zeitschr. für Kinder- und Jugendfürsorge, 1965, Heft 9, „Bild und Wesen des Mannes”, bl. 323-329.

²⁾ Dux, Kath. Maandblad gewijd aan jeugd en wereld, 1966, nr. 3, maart, „Identifikatie met de vader”, bl. 153-169.

paar jaar zal ook dit ongetwijfeld „oud en vertrouwd” zijn geworden).

Laten we eens nagaan, of er iets te zeggen valt over het *oude denkpatroon* met betrekking tot de vrouw. Hoe zag, tot voor kort, het vrouw-beeld eruit?

Tot de standaardopvattingen behoorde, zegt Ell, dat:

- a. de *vrouw passief* was — en de man actief;
- b. de *vrouw statisch* van aard — en de man dynamisch;
- c. de *vrouw emotionaliteit* vertoonde — de man uitblonk door logisch denken;
- d. de *vrouw persoongebonden* — de man daarentegen zaakgebonden was. We kunnen de serie vaste meningen in dit opzicht nog vervolgen:
- e. dat de *vrouw* van nature *receptief* — de man produktief en creatief was;
- f. en dat de *vrouw* immer *veiligheid* zocht — maar de man vrijheid.

Al deze opvattingen gaan er van uit, dat tussen geslacht en karakter een direkte band bestaat. Er zijn twee geslachten, er zijn dus twee groepen karakters. De grondgedachte van het boven weergegeven oude denkpatroon is, dat het manlijke karakter gevormd wordt door doen, door handelen; het vrouwlijke karakter door ondergaan en door lijden.

Maar bij de bovengenoemde „typisch vrouwelijke” (en typisch manlijke) eigenschappen gaat het niet om wezenstrekken van de vrouw, doch om vormen van geconditioneerd gedrag, die in een bepaalde maatschappijstructuur, het patriarchale tijdvak, thuishoorden. Nu niet meer. Net zo min als het ouderwetse vrouwengezichtje op het pannekoekenmeel nog past in deze tijd, — hoezeer velen dat ook mogen betreuren.

Het is niet zo eenvoudig, ons los te maken van het gestileerde oude patroon en waardering op te brengen voor het nieuwe profiel van de vrouw.

Voorlopig zullen we, in een komende serie artikeltjes, proberen ons te weerhouden van toejuichen, of juist verwerpen van het nieuwe vrouw-beeld. We zullen alleen nagaan, welke invloeden medegewerkt kunnen hebben, in positieve of negatieve zin, zelfs in tegenstrijdige zin, aan de „Neuprofilierung” der vrouw (de lezer vergeve me het buitenlandse woord).

M. ROOD-DE BOER

uitzendingen van het humanistisch verbond

maandag 21 november 19.40 uur:

mevr. D. Roethof-Ensing: „Schietsen op de vrijheid”.

maandag 28 november 19.40 uur:

H. Kober: „Dood en liefde”